

researched. The implication was considered within the theory of the text. The role of background knowledge and other factors that affect the perception and understanding of the implied information in the message was found out. The emphasis is put on the fact that forming of the common and holistic approach to the understanding of the term «subtext» can enable the system analysis and give the possibility to consider all aspects in the research. The article touches upon the issue of the actuality to study the subtext on the material of advertisements and media texts because the manipulative potential of this type of information is implemented in them. The attention is drawn to the problems that need to be solved, such as the status of subtext as the immanent text category, the terminological uncertainty of subtext and its correlation with related terms, decoding mechanism of the implied information and the factors that affect its understanding. The article reveals the theoretical aspects of the study of subtext as a subcategory of informativeness in the texts of mass media discourse.

Key words: subtext, text, text category, informativeness, background knowledge.

УДК 811.161.2:323.1

Г. Г. Стойкова,

к. філол. н., доц.,

Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
доцент кафедри української та іноземних мов

МОВА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Статтю присвячено проблемі мови як невід'ємного складника формування української національної ідеї. Українська національна ідея розглядається як утворення української соборної самостійної національної держави, в основу якої покладено українські національні цінності і в першу чергу – українська мова як державна, що повинна панувати в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Ключові слова: українська національна ідея, українська мова, національна мова, соборність, соціум, національна ідентичність.

Формування української національної ідеї – процес складний і безперервний, на який впливає багато чинників. На її основі розкриваються потреби, нахили, інтереси, характери, здібності особистості в конкретному соціумі. Національна ідея як наукова проблема завжди була предметом особливої уваги вчених. І сьогодні залишається актуальною для України. Універсальної моделі національної ідеї, як у світі, так і в Україні й дотепер не існує. Україна як сучасна незалежна держава відбулася завдяки наявності консолідуючої національної ідеї. Однак історичне призначення української національної ідеї цим не вичерпується. Необхідність суспільної консолідації для подальшого розвитку залишається актуальною й нині, тому вивчення такого феномену як українська національна ідея залишається

важливим [16]. Національна ідея – усвідомлення певної етнічної (народної) спільноти єдиним цілим, що розуміє свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє ставлення і розвиток, свою долю і призначення, робить її предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі. Національна ідея повинна забезпечувати найбільш оптимальне тлумачення призначення нації в сучасному світі, проте вона не лише визначає стратегію розвитку держави, а й необхідна для ідентифікації громадян [4].

Мова в соціумі є потужним знаряддям символічного домінування. Із 47 європейських країн своя національна мова є державною у 41 країні (85 % від загальної кількості). Отже, визначальною ознакою певної національної ідентичності та державності в Європі є власна мова [15]. Мова як консолідуєчий чинник була предметом розгляду в творах українських письменників та поетів: Шевченка Т., Сковороди Г., Котляревського І., Франка І., Українки Л. та ін., провідних мовознавців, політиків та громадських діячів: Бурячка А., Дзюби І., Костенко Л., Лизанчука В., Радчука В., Павличка Д., Томенка М., Ющука І., та ін. [17]. Проблему формування української національної ідеї вивчали вітчизняні мовознавці: Ажнюк Б., Бондар О., Масенко Л., Огієнко І., Потєбня О. та ін. Але сьогодні ми не маємо опрацьованої української національної ідеї, тому розпочинати треба з науково-теоретичних досліджень, на підставі яких було б створено українську національну ідею, а потім необхідно буде створити загальнонаціональний український культурний проект.

Мета статті – звернути увагу науковців, керівників публічної сфери, політиків на введення мовного чинника (стосовно української мови як державної) до складу української національної ідеї як одного з основних етноутворюючих чинників української державності.

Найвища форма організації суспільства, яку дотепер виробило людство на шляху його поступу – це нація. Саме в нації, передусім державній, створюються умови для повного розкриття життєвих сил і можливостей окремої людини. Нація, як і будь-яка інша спільнота людей не може ні сформуватись, ні існувати без спілкування її членів, без збереження ними історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення, без ідентифікації – відчуття приналежності до цієї спільноти. Універсальним засобом здійснення всього цього є державна мова. Вона забезпечує єдність, функціонування і розвиток національного організму в просторовому та часовому вимірах. Мову і суспільство необхідно розглядати як єдину цілісну систему, утворену мовцями не тільки як індивідами, здатними говорити, а в ширшому розумінні – як продуктами індивідуальної взаємодії в процесі їхньої практичної та духовної діяльності з наявністю таких складових: мовна самосвідомість (усвідомлення окремішності, мовний патріотизм); національна самосвідомість (усвідомлення самоцінності своєї нації); наявність особливого менталітету (особливого способу мислення, вияв національної психології); національна гідність (патріотизм, шанування, гордість за свою націю); духовність (сукупність національних ідей, цілей, моральних цінностей: істини, віри, любові, надії, добра, краси). Мова є найважливішою ознакою етноспільноти, держави і національним обличчям народу. Вибір державної мови залежить від демографічних, географічних, психологічних, політичних і релігійних чинників. Нація, як і будь-яка інша спільнота, не може ні сформуватися, ні існувати й діяти без спілкування її

членів. Бурячок А. відзначав, що завдяки мові нормально функціонує держава, як політично, так і економічно і культурно. Рівень розвитку мови відображає рівень економічного розвитку країни. Тверда державна мовна політика – тверда держава економічно й політично. Мова і суспільство – нерозривна єдність двох явищ, пов'язаних між собою як часткове і загальне, як невід'ємна сторона й одна з обов'язкових ознак цілої суспільної системи в її безперервному функціонуванні. Найтипівішим видом суспільства є етнічне (етнос), народ, а найтипівішою його ознакою – мова. Мова як найважливіший засіб спілкування здатна обслуговувати суспільство в усіх сферах людської діяльності. І хоч зміни в неї можуть вносити окремі суспільні групи, а то й поодинокі мовці, остаточне прийняття цих змін залежить від згоди на них суспільства в цілому. У контексті загальної проблематики мови і суспільства українська мова має багато своєрідних моментів. Вона досягла відносно високого рівня досконалості у своєму внутрішньому розвитку, однак останній певною мірою гальмується і поки що недостатньо забезпечений від рецидивів регресу.

Національна мова є найпомітнішою диференційною ознакою, що виявляє себе вже при першому знайомстві – зауважує Ажнюк Б. [1]. У вигляді акценту вона продовжує маркувати мовця навіть після того, як він опанував усіма комунікативними ресурсами мови національного спілкування. Цим мова нагадує такі антропологічні ознаки як колір шкіри, форма обличчя тощо. Науковець підкреслює, що символічна вартість мови як носія ідентичності виявляється настільки потужною, що здатна маркувати навіть таку узагальнену гіперетнічність, як європейськість. Комунікація є не тільки зустріччю дискурсів, сприймання і розуміння, спонукання і обміну інформацією, а й зустріччю позицій, норм і ціннісних орієнтацій. Разом із тим характеристики мовних засобів залежать не лише від чітко протиставлених складових контексту, а й значною мірою від характеру, специфіки, тематики спілкування, що для конкретних особистостей чи певної спільноти може бути більш чи менш значущою, нейтральною чи, навпаки, дратівливою, обурливою, словом, конфліктогенною. Так звані «ідеологічні» конфлікти найчастіше зумовлені розбіжностями в ідеологіях, відмінностями соціальних, етнічних, естетичних, політичних уподобань, визначальних для певної спільноти [11]. Саме через мову досягається дійсність, усвідомлюється й успадковується від покоління до покоління [8].

Мовне питання в Україні стоїть гостро і мова подекуди стає каменем спотикання на шляху до міжособистісного порозуміння. Але очевидна істина, що конфліктують не мови, а люди, бо мова виконує соціальну функцію. Робен Р. також зауважує, що говорити означає не тільки обмінюватися інформацією, а перш за все, здійснювати мовленнєвий акт, впливаючи на слухача, через мовлення здійснювати систему переконань слухача і навіть його поведінку [10]. Аналіз мовних проблем є важливим через зіткнення даних мовознавства з доробком інших галузей людського знання допомагає у вирішенні теоретичних проблем лінгвістики. «Мова – це наріжна категорія лінгвістики і як така не може бути в рамках однієї лише лінгвістики теоретичним чином розкрита і визначена. Для її визначення потрібно вийти на метарівень – у сферу філософії» [3]. До цього можна додати, що не тільки філософія, а й інші науки (насамперед увесь цикл суспільних дисциплін) роблять свій внесок у з'ясування феномену мови. У той самий час не можна забувати, що

функціонування суспільства, а отже і всіх його складових, до яких належить і наука, не було б можливим без існування мови як основного засобу спілкування, що ставить лінгвістику в центр (і не тільки гуманітарних) дисциплін. Тому важливим засновком для з'ясування «мова – суспільство» є теза про їхню взаємозалежність. Як мова впливає на суспільство, так і суспільство впливає на мову. Суспільство, проводячи кодифікацію мови, впорядковує та створює умови функціонування мови в межах окремого соціуму. Мова (її лексичний запас та структура) є відображенням історії соціуму. Досліджуючи навіть синхронний стан певної мови, можна помітити значну кількість явищ, що є відображенням історії суспільства, яке послуговується цією мовою. Це свідчить про важливу кумулятивну функцію кожної мови із збирання та засвоєння знань про світ. Але не треба нехтувати і тим фактом, що мова є лише скарбницею попереднього досвіду народу, водночас вона тим або іншим чином відображає сучасні умови існування етносу, реалізуючи закладений у ній потенціал адаптації до нових умов існування, що змінюються [6].

Для більшості народів мова є визначальною ознакою в етнічному усвідомленні. Ушинський К. називав мову цвітом духовного життя народу, поки жива мова – живий і народ. Стисло і точно висловив думку про важливу роль мови всесвітньовідомий український мовознавець Потебня О., який твердив, що без мови немає культури, без добре розвиненої культури немає нації, без нації немає держави [2]. Така ж думка і у визначного українського мовознавця, громадського діяча Огієнка І.: «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. У мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, у певній традиції. У такому разі мова – це найяскравіший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я. І поки живе мова – житиме й народ» [13].

Зараз, як ніколи, необхідне об'єднання всіх верств населення держави навколо нового світогляду на основі національної ідеї. Справжнє об'єднання можливе тільки на основі зрозумілої позиції кожного. Пошук національної ідеї відбувається через економічні, політичні та соціальні катаклізми. Керівники намагаються приміряти західну, східну і навіть латиноамериканську модель [7]. Але будь-яка, навіть найкраща модель не буде ефективною. Ми повинні винайти свою модель. А для цього необхідно усвідомити, що головна особистість в історії – це кожна людина. Необхідно перейти в таке громадянське суспільства, де кожна людина – це особистість. Пора зрозуміти, що наше життя залежить не стільки від керівників, скільки від нас самих, від нашого світогляду [6].

У сучасному світі вже майже не залишилось етнічно чистих територій. Згідно з оцінкою Коннора У., лише близько 10 % держав можуть претендувати на статус «національної держави», у тому розумінні, що етнічні та державні кордони збігаються [12]. Отже, унітарна (мовно-етнічна) держава є скоріше винятком, ніж правилом. Протилежна ситуація (багатонаціональність) є більш поширеним у світі явищем. Для цілого ряду регіонів характерне спільне проживання численних етносів, які говорять різними мовами (Індія, Африка, Кавказ тощо).

Відомо, що кожна мова є своєрідною картиною світу, яка членує навколишню діяльність. Картина світу, відображена у свідомості людини, є вторинне існування об'єктивного світу, закріплене і реалізоване у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова, яка й виконує функції

об'єктивації індивідуальної людської свідомості як окремої монади світу [5]. Кожна мовна картина світу є унікальною і виражає певні ідеї, що не є експліцитними в інших мовних картинах світу.

Маємо надію, що деякі європейські держави недовго затримаються на рівні вузького націоналізму. Звичайно, цей перехідний період неминучий. Патріотизм шовінізм – дві протилежності. Перше – поняття соборне, друге – навпаки і тому призводить до смерті. Істинний патріотизм клечається не тільки в безкорисній та самовідданій любові до вітчизни, до всіх проявів її національного генія, а й у повазі та бережності до всього і до всіх народів, які населяють її, збагачують її. Адже завдання національного генія в тому, щоб перетворити і пропустити через свою свідомість досягнення всіх народів країни, саме надати свій синтез цього конгломерату творчих проявів [9].

Народи і країни повинні навчитися зберігати основу свого характеру, свою індивідуальність, розвиваючи та збагачуючи його. Всіляке насильницьке відокремлення в наш час – згубне. Не за горами високий рівень, коли країни почнуть прагнути до культурної, духовної співпраці та обміну, вносячи кожна свої досягнення. Отже, мудро переживемо неминучу смугу націоналізму, та зуміємо не порушити, а зблизити все, що можливо.

Національна самосвідомість один з основних критеріїв для визначення окремішності народу (нації). Як окрема одиниця етнос може існувати лише за наявності етнічної самосвідомості, тобто, коли соціум усвідомлює свою окремішність, унікальність, неповторність. Українська мова для української нації залишається найважливішим серед етноутворюючих чинників. Тут хочеться знову згадати про мовний патріотизм, який розпочинається з розвинутої мовної самосвідомості, коли мовцем усвідомлюється іманентність рідної мови, її самоцінність. Визначний український церковний діяч Липківський В. в одній із своїх праць наголошував, що мову, як і матір, батьківщину, церкву треба любити не тому, що вона краща від інших, не за якісь її визначні особливості, а лише за те, що вона є рідна, материнська мова. Адже усвідомлення себе як людини здійснюється через мову [2]. Любов до Батьківщини – поняття священне. Саме національна свідомість є виявленням характеру нації, а характер є найбільшою цінністю в кожному прояві. Люди і держави повинні берегти основу свого характеру, свою індивідуальність, розвиваючи та збагачуючи її. Завдання національного генія полягає в тому, щоб перетворити і пропустити через призму своєї свідомості досягнення всіх народів та надати свій неповторний синтез цього конгломерату творчих виявлень. Але в малій уяві національна свідомість є відокремлення та, відповідно, обмеження. Кожна відокремленість протиприродна та згубна, тому що вона проти єдності. Любов до Батьківщини – це і любов до батьківської мови.

У сучасній українській літературній мові переважають фонетичні риси діалектів терену України – Карпатського, південно-західного та південно-східного, тобто загальне зібрання з усієї території [14]. За роки незалежності України сталися деякі позитивні зрушення, а саме: досить значне соціальне розширення знання української мови, серед молоді масове володіння українською мовою. Силкові методи у здійсненні мовно-культурної політики, придатні в Західній та Центральній Україні, не можуть бути пріоритетними в Південному регіоні. Основний наголос тут повинен робитися на природному процесі мовного виховання. Держава та

суспільство повинні дбати про виховання молоді країни на досягненні української національної ідеї [2].

Отже Українська національна ідея – це продовження формування та утворення української соборної самостійної національної держави, в основу якої покладено українські національні цінності і в першу чергу українська культура і українська мова як державна, яка пануватиме в усіх сферах суспільного життя на всій території України (10 ст. Конституції України і тлумачення її Конституційним Судом України) [18]. Національна економіка і національна культура – це нерозривна пара, розвиток якої, особливо при будівництві держави є абсолютно доконечним [6]. Місія України – стати щасливою нацією з істинно щасливою кожною людиною.

Отже, під час формування української національної ідеї пропонується взяти все найкраще з глибин слов'янських джерел, з Православ'я, з інших ідеологій та на цьому виростити свою національну ідею – ідею України. І з новим світоглядом увійти в нове життя. Посилити увагу до мовного чинника як етноутворюючого можна через виховання. Передумовою повинна стати національна ідея, яка об'єднуватиме не тільки етнічних українців, бо Україна – багатонаціональна країна, а повинна творити метаєтнічну спільність. Щодо ознак на основі яких має ґрунтуватися українська національна ідея, то це насамперед моральні категорії – доброта, милосердя, любов, віра, надія, доброзичливість, патріотизм, хоробрість, рішучість, терпіння, свобода, повага, чесність, відповідальність, самостійність, почуття любові до своєї мови, гордість за неї, що означає повагу до свого народу і до самого себе. Український етнос відзначається багатьма етноутворюючими чинниками і одним із найважливіших є українська мова. Саме вона визначає етнічну самосвідомість і повинна стати невід'ємним складником формування української національної ідеї.

Література

1. *Ажнюк Б. М.* Мовна єдність нації: діаспора й Україна. – Київ, 1999 – 450 с.
2. *Бондар О. І.* Мова: структура, суспільство, культура : Збірник наукових статей [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича] / О. І. Бондар. – Одеса, 2012. – 230 с.
3. *Жоль К. К.* Язык как практическое сознание. – К. : Вища школа, 1990.
4. *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін., ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010, с. 267.
5. *Калшанский Г. В.* Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Калшанский. – М. : Наука, 1990.
6. *Мова і мовознавство в духовному житті суспільства* : Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – 352 с.
7. *Некрасов А.* Живые мысли / А. Некрасов. – М.: АСТ, 2009.
8. *Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевсько. Т. Ю. – Одеса : ПолиПринт, 2015. – 330 с.
9. *Рерих Е. И.* Тайны Агни Йоги / Е. Рерих. – М. : Эксмо, 2012.

10. *Робен Р.* Анализ дискурса на стыке лингвистики и гуманитарных наук: вечное недорозумение / Р. Робен // Квадратура смысла: Французская школа анали за дискурса; пер. с фр. и португ. / Общ. ред. вст. ст. П. Серио; предисл. Ю. С. Степанова. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. С. 184–196.
11. *Руда О. Г.* До питання настанов щодо мови спілкування в українському соціумі // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. – 26. – Ч. 3. С. 54.
12. *Сміт Е.* Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994.
13. *Сучасна українська мова : Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін., За ред. О. Д. Пономарева.* – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001, с. 3.
14. *Таранець В. Г.* Українці: етнос і мова : монографія / В. Г. Таранець. – Одеса : ОРІДУНАДУ, 2013, с. 315.
15. *Юревич М. В.* Мова як ідентифікатор етнічності // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. – 26. – Ч. 3. – С. 374–375.
16. *Українська національна ідея: спроба наукового підходу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/24778/>
17. *Лопушинський І.П.* рідна мова як важливий чинник консолідації української нації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05lipkun.pdf>
18. *Wikipedia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/>

Г. Г. Стойкова,

Одесский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, кафедра украинского и иностранных языков

ЯЗЫК КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ

Статья посвящена проблеме языка как неотъемлемой составной части формирования украинской национальной идеи. Отмечено, что язык в социуме является мощным инструментом символического доминирования и определённым признаком конкретной национальной идентичности и государственности. Украинский язык как консолидирующий фактор был предметом рассмотрения в произведениях украинских писателей и поэтов, ведущих языковедов и политиков современности. В статье отмечено, что одним из главных факторов формирования украинской национальной идеи является украинский язык, который определяет этническую самосознательность и должен стать её неотъемлемой составляющей.

Ключевые слова: украинская национальная идея, украинский язык, национальный язык, соборность, социум, национальная идентичность.

H. H. Stoykova,
National Academy of Public Administration's
Odessa Regional Institute for Public Administration,
Department of Ukrainian and Foreign Languages

LANGUAGE AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF FORMING THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA

The article deals with the problem of language as an essential component of forming a Ukrainian national idea. The aim of the article is introducing the language factor (concerning the state Ukrainian language) as an element of a Ukrainian national idea and an important ethnic constituent forming a Ukrainian national state. The Ukrainian national idea is treated as the formation and creation of the Ukrainian united independent national state, which is based on the Ukrainian national values and first of all the Ukrainian language as a state language which should be dominant in all spheres of social life all over the area of Ukraine (Article 10 of the Constitution of Ukraine and the commentary of the Constitutional Court of Ukraine). It is stated that language is a powerful instrument of symbolic dominance in the society and that in Europe the distinguishing feature of the national identity and state system is the national language. The encyclopaedia of public administration treats a national idea as the recognition of a certain ethnic groups to constitute a single whole that understands their inner relationship, their historical character, their traditions, their destiny and role. The Ukrainian language as a consolidating factor was the subject of study in the works of Ukrainian writers and poets, notable linguists and politicians of the present day. The author of the article stresses that one of the most important factors of forming a Ukrainian national idea is the Ukrainian language which determines ethnic self-consciousness and should become its essential component.

The problem of forming a Ukrainian national idea has been studied by such Ukrainian linguists as Azhniuk B., Bondar O., Masenko L., Ohienko I., Potebnia O. and others. But today we do not have a developed Ukrainian national idea, so there is a need to conduct theoretical scientific research which would provide a basis for forming a Ukrainian national idea, and then it is necessary to develop a national Ukrainian project.

Key words: Ukrainian national idea, the Ukrainian language, national language, unity, society, national identity.